

DESPRE ΛΕΞΕΙΣ LA ARISTOTEL

DE

VASILE ŞTIRBU

1. ΜΕΡΗ ΤΗΣ ΛΕΞΕΩΣ

1.1. Două sînt problemele controversate în legătură cu «părţile expunerii verbale»¹ la Aristotel: problema numărului lor şi problema criteriilor de clasificare. Deşi pînă la un anumit punct se întrepătrund, principial, fiecare din ele poate fi abordată independent. Stabilirea inventarului aristotelic al părţilor expunerii verbale este, înainte de toate, o chestiune de textologie. Identificarea criteriilor de clasificare ţine de domeniul logicii şi al lingvisticii.

În articolul de faţă vom face unele consideraţii privitoare la aspectul logic-lingvistic pe care-l implică determinarea bazelor a ceea ce se numeşte «clasificare aristotelică» a părţilor de vorbire. Observaţiilor noastre le atribuim valoarea unui punct de vedere susceptibil de îmbunătăţiri în eventuale discuţii viitoare.

1.2. «Expresia verbală — spune Aristotel în *Poetica* — se compune pe de-a-ntregul din următoarele părţi: litera, silaba, conjuncţia, numele, verbul, articolul, flexiunea, propoziţia»². Iată, pe scurt, cum sînt definite ele:

α) *litera* (στοιχεῖον) este un sunet indivizibil care participă la alcătuirea unui complex sonor³;

β) «*silaba* (συλλαβή) este un sunet lipsit de înţeles alcătuit dintr-o mută şi o literă cu sunet. Aşa, sunetul ΓΡ, fără Α, este o silabă, după cum tot silabă este dacă i se adaugă Α şi se formează, de pildă, ΓΡΑ»⁴;

γ) *conjuncţia* (σύνδεσμος) este şi ea lipsită de înţeles. Se deosebeşte de literă şi silabă prin funcţia sa: poate alcătui o expresie cu înţeles din mai multe sunete cu înţeles⁵;

---

¹ Expresia «părţile expunerii verbale» am adoptat-o după modelul „части словесного изложения” prin care I. M. Tronski traduce pe μέρη τῆς λέξεως. Cf. I. M. Tronski, *Учение о частях речи у Аристотеля*, în Уч. зап. Ленинградского ун-та, № 63 серия фил. наук, т. 7, p. 20—36.

² Aristotel, *Poetica*, XX, 1456 b.

³ Idem, *ibidem*.

⁴ Idem, *ibidem*.

⁵ Aristotel, *Poetica*, XX, 1456 b — 1457 a.

δ) *articolul* (ἄρθρον) — locul al șaselea în enumerarea aristotelică — nici nu împiedică, nici nu înlesnește alcătuirea unei expresii cu înțeles, el însuși fiind fără înțeles. În frază arată fie începutul, fie sfârșitul, fie împărțirea acesteia⁶;

ε) *numele* (ὄνομα), *verbul* (ῥῆμα), *flexiunea* sau *cazul* (πτῶσις) sînt îmbinări de sunete cu înțeles. În propoziție ὄνομα îndeplinește funcția de subiect⁷, ῥῆμα se referă la timp și joacă rolul de predicat⁸, iar πτῶσις nu poate fi nici subiect nici predicat⁹;

ζ) *propozițiunea* (λόγος) reprezintă o alcătuire fonică semnificativă ale cărei elemente constitutive pot avea prin ele însele înțeles¹⁰.

2. PUNCTE DE VEDERE

2.1. Se pare că primul care întrevede în însurirea părților expunerii verbale din capitolul al XX-lea al *Poeticii* o clasificare, este M. Pohlenz. El afirmă că la baza ei stau criteriile semantice și poziționale (locul cuvîntului în propoziție)¹¹. Problema a fost reluată în câteva lucrări datorate lui I. M. Tronski, A. Pagliaro, Vl. V. Karakulakov și Feliciei Vanț-Ștef, care împing analiza spre adîncime.

2.2. I. M. Tronski¹² e de părere că punctul de plecare al lui Aristotel în definirea componentelor λέξις-ului îl constituie sunetul (φωνή). Μέρη τῆς λέξεως ar reprezenta unități fonice (звуковые единства) deosebite prin înțeles și expuse în ordinea creșterii volumului lor fonetic. Lingvistul sovietic aduce în sprijinul aserțiunii sale constatarea că principiul creșterii corpului fonetic al elementelor a fost folosit încă de Democrit în introducerea triadei « silabă: picior: diferiți metri » care a avut un rol decisiv în teoria metrică greacă.

Italianul A. Pagliaro¹³, comparînd definițiile *numelui*, *verbului*, *flexiunii* și *articulului* cu cele ale *literei* și *silabei*, ajunge la concluzia că, în afara criteriului fonetic — semantic, clasificarea aristotelică este fondată și pe un criteriu morfo-sintactic. Împotriva acestei idei se pronunță Vl. V. Karakulakov¹⁴, după care cele opt părți ale expunerii verbale ar fi evidențiate pe baza unui singur criteriu fundamental: cel fonetic — semantic. Lui i se adaugă momente logice și sintactice din nevoia specificării depline a « părților », care nu poate fi realizată altfel din cauza unei anumite insuficiențe a criteriului primar.

⁶ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a.

⁷ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a și Aristotel, *Organon*, I, περί ἐρμηνείας, 2, 16 a. Pentru funcția sintactică a *numelui* trimitem la Felicia Vanț-Ștef, *Probleme de limbă în opera lui Aristotel*, în Studii clasice, V, p. 105—106.

⁸ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a; Aristotel, *Organon*, I, περί ἐρμηνείας, 3, 16 b.

⁹ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a; Aristotel, *Organon*, I, περί ἐρμηνείας, 2, 16 b; privitor la sintaxa cazului v. Felicia Vanț-Ștef, *op. cit.*, p. 106—107.

¹⁰ Aristotel, *Poetica*, XX, 1457 a.

¹¹ M. Pohlenz, *Die Begründung der abendländischen Sprachlehre durch die Stoa*, în *Nachrichten von der Gesellschaft der Wissensch. zu Göttingen, philol.-hist., Kl. Fachgruppe I, Altertumswissenschaft*, 1939, Bd. III, Nr. 6, p. 163. Citat după Vl. V. Karakulakov, *К вопросу о классификации частей речи у Аристотеля*, în Studii clasice, II, 1960, p. 81.

¹² I. M. Tronski, *op. cit.*

¹³ A. Pagliaro, *Il capitolo linguistico della « Poetica » di Aristotele*, în *Ricerche linguistiche*, III, Roma, 1954, p. 1—55.

¹⁴ Vl. V. Karakulakov, *op. cit.*

Felicia Vanț-Ștef¹⁵ emite ipoteza că temelia clasificării aristotelice o constituie criteriul foneticii sintactice. În lumina lui pot fi explicate *litera, silaba, cuvântul fonetic și propoziția*. Împărțirea cuvântului fonetic în *nume, verb, caz, articol și conjuncție* este făcută, afirmă autoarea, după funcția sintactică.

3. CLASIFICARE SAU DIVIZIUNE ?

3.1. Examinarea opiniilor de mai sus ne permite să surprindem termenii în care a fost pusă problema ce ne interesează. Se vede imediat că cercetătorii au dat diverse răspunsuri la întrebarea: care sînt temeiurile clasificării părților expunerii verbale? Cu alte cuvinte, toți cei care văd în înșiruirea amintită din *Poetica* o anume ordine admit că Aristotel a făcut o clasificare și încearcă să-i determine fundamentele.

O atare formulare a problemei are o scădere fundamentală: se presupune stabilit ceea ce, de fapt, trebuie demonstrat. Altfel spus: pentru identificarea criteriilor e necesar mai întii să vedem dacă sîntem sau nu în prezența unei clasificări. Precizarea este importantă pentru alegerea procedeele de identificare a criteriilor pe care le căutăm. Deoarece în textul aristotelic nu se face nici un fel de referire la operația logică întrebuintată, se ivește posibilitatea teoretică de a lua în discuție și diviziunea, ale cărei criterii reclamă alt procedeu de stabilire decît cel necesar în cazul clasificării.

3.2. Pentru a răspunde la întrebarea « clasificare sau diviziune? » trebuie să discutăm, fie și sumar, aceste două concepte.

Clasificarea și diviziunea sînt operații logice polare: prima constă în compunerea sferei noțiunilor iar a doua în descompunerea ei. Clasificarea are drept rezultat formarea noțiunilor de gen pornindu-se de la noțiunile de specie¹⁶. Am putea spune, folosindu-ne de o analogie, că prin clasificare se ajunge la constituirea unei mulțimi, plecînd de la un număr finit sau infinit de elemente. A identifica criteriul de clasificare înseamnă a găsi nota comună în virtutea căreia un număr oarecare de elemente se constituie în mulțimea dată.

Prin diviziune se formează noțiunile de specie de la o noțiune de gen¹⁷. Aici se pleacă de la conceptul de mulțime și se ajunge la cel de element al mulțimii. În urma operației de diviziune apar o serie de noțiuni specificate în virtutea criteriului diviziunii. De aceea a identifica acest criteriu înseamnă a găsi baza trăsăturilor diferențiatore ale elementelor unei mulțimi.

3.3. Analiza textului *Poeticii* ne prilejuiește următoarele constatări:

a) pentru fondatorul logicii formale deductive, vorbirea (λέξις), cum au arătat mulți învățați, se prezintă ca o mărime infinită. Μέρος τῆς λέξεως reprezintă segmente, mărimi finite, care compun vorbirea ;

b) noțiunile specificate sînt părțile expunerii verbale, în timp ce λέξις-ul este o noțiune supraordonată nedefinită.

¹⁵ Felicia Vanț-Ștef, *op. cit.*

¹⁶ Henri Wald, *Structura logică a gândirii*, Editura științifică, București, 1962, p. 89.

¹⁷ Idem, *ibidem*.

Aceste două observații ne duc la concluzia că Aristotel a făcut o diviziune a vorbirii, nu o clasificare a elementelor ei¹⁸.

4. FUNDAMENTELE DIVIZIUNII

4.1. Operația de identificare a fundamentelor diviziunii are un caracter ipotetic. Plecând de la definițiile diferitelor « părți », pot fi încercate toate criteriile posibile sugerate de ele: fonetice, semantice, morfologice, sintactice. Considerăm valabilă din punct de vedere logic și lingvistic acea soluție care explică toate membrele diviziunii prin cel mai mic număr de criterii. Dacă, spre exemplu, putem ordona părțile expunerii verbale prin două combinații, una de trei și una de patru criterii, acceptăm prima combinație. În cazul în care două criterii diferite sau două combinații diferite cu același număr de criterii explică în mod egal părțile de vorbire aristotelice, diviziunea este ambiguă.

Conform acestor considerații procedăm astfel: aplicăm succesiv câte unul din cele patru criterii; dacă nici unul nu explică în întregime toate « părțile », alegem arbitrar câte o combinație de două criterii; dacă, după ce am epuizat toate combinațiile acestea, nu am ajuns la nici un rezultat, trecem la aplicarea combinațiilor de trei și a celor de patru criterii.

4.2. Remarcăm de la început că nici una din notele pe care le-am putea lua, conducându-ne după definițiile din *Poetica*, drept fundament al diviziunii nu explică singură toate elementele constitutive ale λέξις-ului. Criteriul fonetic (creșterea corpului elementelor) lămurește doar *sunetul*, *silaba* și *propoziția*, iar cel semantic este insuficient pentru stabilirea diferențelor în interiorul elementelor cu și fără sens. Tot așa nici criteriul morfologic și nici cel sintactic nu clarifică lucrurile.

Trecem acum la încercări cu două criterii. Sînt posibile șase combinații:

1. criteriul fonetic + criteriul semantic
2. criteriul fonetic + criteriul morfologic
3. criteriul fonetic + criteriul sintactic
4. criteriul semantic + criteriul morfologic
5. criteriul semantic + criteriul sintactic
6. criteriul morfologic + criteriul sintactic

Din combinațiile de aici numai una explică în întregime toate cele opt părți ale expunerii verbale: cea dintre criteriul fonetic și cel sintactic. În lumina acestor două fundamente părțile expunerii verbale se ordonează astfel:

α) στοιχείον, συλλαβή și λόγος sînt evidențiate pe baza creșterii volumului lor fonetic;

β) ὄνομα, ῥῆμα, πᾶσις, ἄρθρον și σύνδεσμος se deosebesc prin funcția lor sintactică după cum urmează:

ὄνομα = subiectul propoziției;

ῥῆμα = predicatul propoziției;

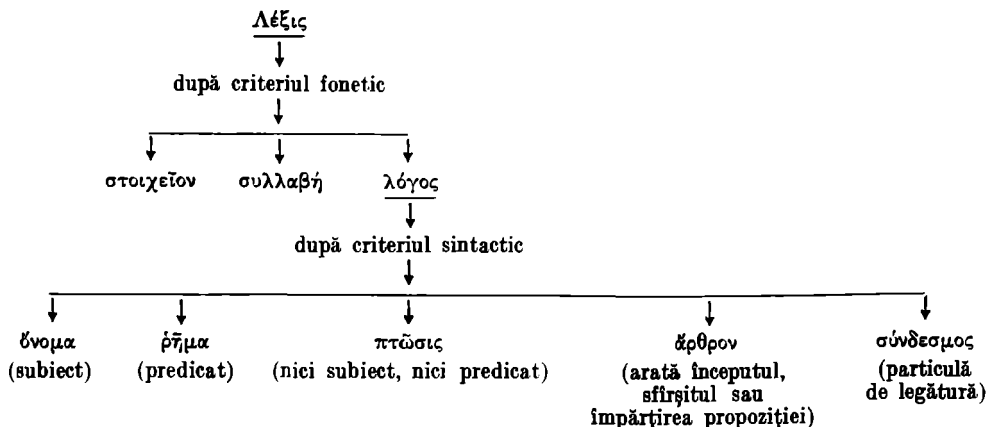
πᾶσις = nici subiect nici predicat;

ἄρθρον = arată începutul, sfîrșitul sau împărțirea frazei;

σύνδεσμος = se unește cu părțile semnificative de propoziție.

¹⁸ Faptul că Aristotel descoperă mai multe părți de vorbire decît înaintașii și contemporanii săi este încă o dovadă că a procedat la diviziunea λέξις-ului.

Schematic, raporturile dintre părțile expunerii verbale pot fi prezentate astfel:

5. OBSERVAȚII FINALE

5.1. Pornind de la conceptul de λέξις Aristotel face o diviziune a lui în părți pe baza criteriului fonetic și a criteriului sintactic. De fiecare dată fundamentul diviziunii este unic, membrele ei se află în raport de opoziție iar în operația de descompunere a noțiunii-gen în noțiuni-specie nu se produc salturi.

5.2. Presupunerea că între *silabă* și *propoziție* ar mai exista o mărime, *cuvântul fonetic*, nu este necesară sub raport logic și lingvistic. Principiul creșterii volumului fonetic al elementelor unei diviziuni nu spune cât de mult trebuie să se amplifice acesta pentru a constitui o unitate lingvistică.

5.3. Soluția propusă de noi mai lămurește o problemă: mult discutatul *articol*. Locul al șaselea pe care-l ocupă în enumerarea din *Poetica* a făcut pe unii învățați să creadă că el ar fi o interpolare aparținând unui copist.

În legătură cu aceasta facem observația că într-o diviziune, ordinea în care sînt înșirate membrele ei nu este relevantă pentru criteriul diviziunii. Acest loc ar putea tot așa de bine să fie fixat de Aristotel sau, după cum s-a mai spus, să fie rezultatul unei scăpări a copistului. Important e că locul al șaselea nu poate constitui un temei logic și lingvistic pentru excluderea articolului dintre părțile expunerii verbale.